Энгельс Дарашэвіч

РЭВІТАЛІЗАЦЫЯ ФАЛЬКЛОРУ

Існаванне фальклорных адзінак. Архіп Перттунен – адзін з карэльскіх этнафораў, ад якіх у XIX стагоддзі былі запісаны руны эпасу «Калевала», распавядаў пра іх засваенне: «Калі мы з бацькам рыбачылі, звычайна адпачывалі на беразе возера ля вогнішча… У нас быў памочнікам мясцовы жыхар, таксама добры спявак, хоць і не роўня майму бацьку-нябожчыку. Цэлымі начамі яны пяялі ля вогнішча… і ніколі ў адну ноч не гучала двойчы адна руна. Я, хлопец, сядзеў і слухаў і вывучыў так свае лепшыя песні» [1, с.14].

Асноўная ўмова існавання фальклору – вітальнае (ад *лац.* vita – «жыццё») – *жывое бытаванне традыцыі*. Без самааднаўлення, перадачы «з голаса на голас», прамаўлення, візуалізацыі кожная фальклорная адзінка (казка, песня, легенда, абрад, гульня) ператвараецца ў мёртвы музейны артэфакт. Навукоўцы сёння ўсё большую ўвагу надаюць культурнай спадчыне, «літара» і «дух» якой перадаваліся вусным шляхам – т.зв. спадчыне вуснай традыцыі (oral heritage of humanity) ці, як часцей гавораць, нематэрыяльнай культурнай спадчыне (intangible heritage of humanity).

Ахоўныя спісы фальклору. Нематэрыяльная культурная спадчына (НКС) сёння бярэца пад ахову як міжнароднай супольнасцю, так і дзяржавай. У Беларусі праца па выяўленні і наданні статуса гісторыка-культурнай спадчыны элементам і з'явам фальклору набывае асаблівае значэнне ў святле далучэння нашай краінай (адной з першых) да Канвенцыі аб ахове нематэрыяльнай культурнай спадчыны UNESCO. Гэты міжнародны дакумент зацверджаны Указам Прэзідэнта Рэспублікі Беларусь ад 29.12.2004 г. № 627. Канвенцыя UNESCO ахоўвае НКС, якая перадаецца ад пакалення да пакалення, пастаянна ажыццяўляецца супольнасцямі і групамі ў пэўным навакольным ландшафце (у іх узаемадзеянні з прыродай і іх гісторыяй) і фарміруе ў іх пачуццё самабытнасці і спадкаемнасці, спрыяючы тым самым павазе да культурнай разнастайнасці і творчасці чалавека (пункт 1 артыкула 1 Канвенцыі). Такім чынам, міжнароднай супольнасцю прызнаюцца ў якасці НКС толькі аўтэнтычныя праявы фальклору, бытуючыя ў рэальным часе і прасторы. Яны заносяцца ў Urgent Safeguarding List UNESCO і бяруцца пад ахову.

У 2009 годзе, упершыню, дзякуючы фальклярыстам і супрацоўнікам UNESCO (У.Шчасны, Т.Кухаронак, В.Калацэй, Р.Гамзовіч) адбылося ўключэнне абрада Цары ў Urgent Safeguarding List і Беларусь атрымала датацыю 120 000 $ на захаванне гэтай адзінкі НКС. Адпаведна закону Рэспублікі Беларусь «Об охране историко-культурного наследия Республики Беларусь» нематэрыяльныя гісторыка-культурныя каштоўнасці вызначаюцца як праявы творчасці чалавека, магчымае матэрыяльнае ўвасабленне якіх не аказвае ўздзеянны на іх існасць. У Дзяржаўным спісе гісторыка-культурных каштоўнасцей сёння 5000 аб'ектаў, якія знаходзяцца пад аховай дзяржавы. З іх каля 70 аб'ектаў нематэрыяльнай культурнай спадчыны, сярод якіх: Тураўскі карагод вёскі Пагост Жыткавіцкага раёна; Ваджэнне і пахаванне стралы вёскі Казацкія Балсуны Веткаўскага раёна; Цары вёскі Семежава Капыльскага раёна; мясцовы песенны стыль выканання традыцыйных абрадавых і пазаабрадавых песень аўтэнтычнымі фальклорнымі гуртамі «Журавушка», «Глыбокія Крыніцы», «Паваляжі» вёсак Закальное, Обчын, Ямінск Любанскага раёна; мясцовы стыль песеннай, танцавальнай і народна-апавядальнай лакальнай традыцыі міжрэчча Сожа і Проні вёскі Галавенчыцы Чаускага раёна; творчасць Тарасюка М.В., якое ўвасоблена ў творах народнага дэкаратыўна-прыкладного мастацтва (інсітная драўляная скульптура).

На вышэйназваныя аб'екты распаўсюджваюцца патрабаванні Закона «Об охране историко-культурного наследия Республики Беларусь». Зыходзячы з артыкула 53 Закона, на «Тураўскі карагод» і «Ваджэнне і пахаванне стралы» мясцовымі ўладамі падпісаны ахоўныя абавязкі, якія зарэгістраваны ў Міністэрстве культуры. У вёсцы Пагост, адпаведна артыкулу 31 Закона, усталявана ахоўная дошка [2].

Рэвіталізацыя фальклору як сацыяльны працэс. Рэвіталізіраваны (вернуты да жыцця) могуць быць як латэнтна (схавана, не яўна выражана) існуючыя фальклорныя адзінкі, так і часова страчаныя. Пры намеры рэвіталізаваць фальклор неабходна праводзіць дзейнасць па трох накірунках: **ахоўную** (праца з носьбітамі нематэрыяльнай культурнай спадчыны ў мэтах іх падтрымкі і стымуляцыі працэсу перадачы нематэрыяльнай культурнай спадчыны паміж пакаленнямі); **этнакультурна-выхаваўчую** (праца з дзецьмі і моладдзю ў мэтах інтэгравання нематэрыяльнай культурнай спадчыны ў іх асяроддзе); **статыстычна-рэпрэзентатыўную** (маніторынг нематэрыяльнай культурнай спадчыны, інфармаванне пра яго вынікі дзяржаву і міжнародную супольнасць).

Тэхналогія рэвіталізацыі фальклору. Рэвіталізацыя – складаны працэс, але нам наканавана ёю займацца, паколькі вывучэнне фальклору без намаганняў яго захаваць не мае сэнсу. Для адчувальных вынікаў рэвіталізацыі ў агульнабеларускім маштабе патрэбны фінансавыя і сацыяльныя ўкладанні, у першую чаргу – актыўная пазіцыя дзяржавы. Вядома, што ў Ізраіле датацыі на падтрымку суполак, якія вядуць традыцыйны лад жыцця, выхоўваюць дзяцей у рэчышчы традыцыйнай культуры (дрэс-код, традыцыйныя святы, выкананне прадпісанняў Торы, традыцыйныя спевы) штогод дасягае трох з паловай мільярдаў $. Грошы вялікія, але іх выдзяляюць, бо ведаюць: не будзе традыцыйнай культуры – не будзе Ізраіля.

Спецыфіка эканомікі Усходней Еўропы (а часткова і свядомасць яе грамадстваў) пакуль не дазваляе падтрымліваць яе традыцыі ў такіх памерах. Ад фальклярыстаў зараз патрабуецца адпрацаваць мадэлі рэвіталізацыі, якія з цягам часу (пры спрыяльных акалічнасцях) могуць быць укаранены ў жыццё. Сёння наканавана займацца «першай прыступкай» на шляху да рэвіталізацыі – мастацкай рэканструкцыяй. З 2004 года у рамках навучальнага працэсу спецылізацыі «Этнафоназнаўства» даследчыца Таццяна Пладуновай

РЕПОЗИТОРИЙ БГУКИ

распрацавана методыку мастацкага рэканструявання каляндарных абрадаў. На пачатку неабходна распрацаваць *абрадавую карту* свята. У яе аснове – класіфікацыя тэкстаў песень і методыка даследавання абрадаў даследчыкаў Мікіты і Святланы Талстых. Яны ўяўлялі абрадавую дзею перадусім як сукупнасць пэўных кодаў. Архітэктоніка іх выбудоўваецца так: тэмпаральны код – час правядзення абраду (свята); акцыянальны код – паслядоўнасць абрадавых дзей (рытуал); лакатыўны код – месца правядзення абраду; персанальны код – кола ўдзельнікаў, наяўнасць маскіраваных персанажаў; атрыбутыўны код – выкарыстанне абрадавых атрыбутаў, адзення; музычны код – тыпавыя напевы з адмысловымі этнафанічнымі прыкметамі і гукаідэал інструментльнай этнафоніі; вербальны – наяўнасць заклікаў, замоў, зычэнняў у абрадзе.

Распрацаваная абрадавая карта (мал. 3) можа быць рэкамендавана этнапедагогам, кіраўнікам фальклорных калектываў, рэжысёрам відовішчаў для сістэматызацыі абрадавых кампанентаў свят, як даследчы метад іх мастацкага рэканструявання і рэвіталізацыі .

Абрадавая карта свята______ у рэгіёне (вёсцы)____________

Акцыя-нальны код	Тэмпа-ральны код	Лака-тыўны код	Перса-нальны код	Атрыбу-тыўны код	Музычна-вербальны код	Музычна-інструмен-тальны код	Пластыч-ны код

Малюнак 1 – Абрадавая карта свята паводле Т.Пладуновай (узор)

З улікам усяго вышэйадзначанага магчыма прадставіць наступную праграму мастацкай рэканструкцыі каляндарна-абрадавага свята на дакументальнай аснове, складзеную з чатырох этапаў. *Даследчы этап.* Аналіз абрадавай традыцыі і яе рэгіянальных адметнасцей. Збор і пашпартызацыя фальклорнага матэрыялу. Сістэматызацыя фальклорнага матэрыялу паводле прыведзенай вышэй абрадавай карты. Расшыфроўка, сітэматызацыя тыпавых напеваў і дапасаваных да іх песенных тэкстаў. *Арганізацыйна-метадычны этап.* Афармленне падабраных этнафанічных і танцавальна-гульнявых узораў у рабочы нотны зборнік альбо ў фанатэку (напрыклад, «Калядны спеўнік рэгіёну (вёскі)»; складанне сцэнара паводле акцыянальных кодаў абрадавага свята з больш дэталёвым пазначэннем ходу абрадавых падзей і асобных момантаў свята, часу і месца іх правядзення; кола ўдзельнікаў і завадатараў свята, абрадавых персанажаў, маскіравання і атрыбутыкі; зместу прымеркаванай да свята рэкрэацыйна-забаўляльнай часткі. Рэжысёрскае вырашэнне кожнага з эпізодаў свята. *Вучэбна-рэпетыцыйны этап.* Фарміраванне спеўных гуртоў – ілюстратараў этнафоніі абрадавага рэгіёна (фальклорныя калектывы ўстаноў культуры і адукацыі, мясцовыя жыхары вёскі, горада). Развучванне з імі песень, гульняў і танцаў з рабочага «Спеўніка». *Прэзентацыйна-творчы этап.* Адпраўленне свята ў натуральных умовах бытавання адпаведна традыцыйнай даце і ў час, належны кожнай падзеі, з уключэннем у святочную дзею ўсіх прысутных. *Аналітычны этап.* Аналіз зробленай працы, яе дакументаванне і архівацыя.

На аснове гэтай методыкі свята магчыма адаптаваць пад рэгіянальнае, ці агульнанацыянальнае – шляхам вылучэння асобных абрадавых этапаў і падбору да іх песень (адпаведна мэце правядзення свята).

Методыка мастацкага рэканструявання каляндарных абрадаў («першая прыступка» на шляху да рэвіталізацыі) прайшла паспяховую апрабацыю ў шэрагу дыпломных праектаў выпускнікоў спецыялізацыі «Этнафоназнаўства». Сёння актыўна абмяркоўваюцца і тэстуюцца іншыя мадэлі рэвіталізацыі, якія з цягам часу (пры спрыяльных акалічнасцях) могуць быць укаранены ў масавым парадку і паўплываць на механізмы пераемнасці ў традыцыйных асяродках. Асноўная надзея фальклярыстаў – распрацоўка і зацвярджэнне Міжгаліновай дзяржаўнай праграмы «Традыцыйная культура и моладзь Беларусі», якая, паводле рашэння Калегіі Міністэрства культуры (Пратакол Калегіі МК № 06 ад 27.06.2012, пункт 14), павінна быць скіравана на аднаўленне фальклору на вёсцы – ў асяродку яго натуральнага бытавання.

Спіс літаратуры:

1. Куусинен, Отто. Эпос «Калевала» и его творцы / Отто Куусинен // Калевала. Избранные руны карело-финского народного эпоса в композиции О.В.Куусинена. – Петрозаводск : Карелия, 1973. – С. VIII – XLIII.
2. Хвир, Н. Состояние и проблемы охраны нематериального культурного наследия Республики Беларусь / Н. Хвир // Аўтэнтычны фальклор: праблемы вывучэння, захавання, перайманння : зб. навук. прац удзел. III Міжнар. навук.-практ. канф. (Мінск, 29 – 30 красав. 2009 г.) / БДУКМ ; рэдкал.: Мажэйка М.А. (адк. рэд.) [і інш.]. – Мінск : БДУКМ, 2009. – С. 34 – 35.

РЕПОЗИТОРИЙ БГУКИ